

Application of Criteria for the Critique of Interpretive Hadiths for Clarifying of The Role of Exaggerators in the Dating of Hadith in the Verse 15 of Surah al-Ahqaf

Ali Hassan Beigi¹
Zahra Ghotbi^{2*}

Abstract

Methodical understanding of the verses of the Holy Qur'an depends on attention to the symmetry; One of the evidences of understanding and interpreting the verses of the Holy Quran is interpretive hadiths. It is clear that hadiths, by their very nature, need to be validated and analyzed in order to be worthy of their symmetry. Following verse 15 of Surah Al-Ahqaf; *وَصَبَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا* At the beginning of the verse, with your mother Has carried. In some Shiite interpretive narrations, that mother is Fatima (PBUH) and that person is Imam Hussein (AS). Since the interpretive hadiths are among the evidences considered in the interpretation of the verse, this study examines the fact that the documentary and textual validity of the previous interpretive narrations that believe that Fatima (PBUH) hated Imam Hussein (AS) How much is it? The present study, with a descriptive-analytical method, based on criticism and rational and narrative reasons, reflects the finding that these narrations, in addition to challenges and weaknesses in terms of document and source, also in terms of semantics due to conflict with infallibility The Prophet (PBUH) and the Ahl al-Bayt (AS) were corrupted and it is not acceptable.

Keywords

Interpretive narrations, verse 15 of Surah Al-Ahqaf, Imam Hussein (AS), Exaggeration, Criticism of Hadith, Dating of Hadith.

Article Type: Research

1. Associated Professor, Arak University, Department of Theology and Islamic Studies.
2. Responsible Author, Ph.D Student of Quran and Hadith, Arak University.

Received on: 14/02/2021 Accepted on: 28/06/2021

Copyright © 2022, Hassan Beigi & Ghotbi

تلفن: ۰۲۶۸۸-۳۸۹۵
شماره مجله: ۰۲۶۸۸-۴۴۱۷

DOI: 10.30479/mfh.2022.2601

مطالعات فقه حدیث

تاریخ‌گذاری احادیث تفسیری آیه ۱۵ سوره احقاف و نقش غلات در آن بر اساس کاربست معیارهای نقد محتوایی احادیث

علی حسن بیگی^۱
زهرا قطبی^۲

چکیده

فهم روشمند آیات قرآن کریم در گرو توجه به قرینه است؛ یکی از قرائن فهم و تفسیر آیات قرآن کریم، احادیث تفسیری می‌باشد. از موجبات آسیب دیدگی این دست از روایات ورود غالیان با شیوه‌هایی چون درج در متون، تدلیس سندی و متنی و انگیزه‌های سیاسی بوده است. یکی از بسترهایی که غالیان برای نشر اندیشه‌های خود مناسب دیده‌اند روایات مربوط به امام حسین (ع) و واقعه عاشورا است که در ذیل آیه ۱۵ سوره احقاف نقل شده است. نظر به این که ابتدای آیه با خطاب عام آغاز شده ولی در ادامه، هم‌سوئی خطاب تغییر نموده و با ضمیر مفرد، از یک فرد شاخص، سخن گفته می‌شود که مادرش، با کراهت، وی را بارداری نموده و با کراهت، وضع حمل نموده که در برخی از روایات یافت شده، آن مادر، حضرت فاطمه (س) و آن فرد، امام حسین (ع) معرفی شده این مهم را در این پژوهش ایجاد نمود که با استفاده از روش تاریخ‌گذاری سندی و متنی به نقد و ارزیابی این روایات پرداخته شود. حاصل این پژوهش نشان می‌دهد که این روایات علاوه بر ضعف از نظر سند دارای بخش مدرج در محتوا است که ناشی از رسوبات اندیشه‌های غالیانه است.

کلیدواژه‌ها

روایات تفسیری، آیه ۱۵ سوره احقاف، امام حسین (ع)، غلو، نقد حدیث، تاریخ‌گذاری حدیث.

نوع مقاله: پژوهشی

۱. دانشیار دانشگاه اراک، گروه الهیات و معارف اسلامی. a-hasanbagi@araku.ac.ir
  ۲. دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث دانشگاه اراک (نویسنده مسئول). ghotbizhra@gmail.com
- تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱۱/۲۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۰۷

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

۱. طرح مسأله

آگاهی نسبت به کارکرد روایات تفسیری به‌عنوان یکی از قرائن مهم فهم آیات همواره مورد توجه اندیشمندان و مفسران شیعی بوده است. اما واقعیت‌های تاریخی گواه این است که در سده‌های ابتدایی تاریخ اسلام، روایات تفسیری نیز مانند دیگر انواع احادیث در معرض راهیافت آسیب‌هایی چون بحران جعل، تحریف یا غلو غالبان به‌طور گسترده بوده است و انبوهی از روایات ناصحیح با هدف تخریب مبانی عقیدتی در مصادر حدیثی شیعیان راه‌یافته که حاکی از جدی بودن خطر این دست از آسیب‌ها برای مذهب شیعی دارد.

از این‌رو در پژوهش حاضر با هدف شناخت و جداسازی روایات سره از ناسره به بررسی و ارزیابی روایات تفسیری ذیل آیه ۱۵ سوره احقاف که مرتبط با امام حسین (ع) و واقعه عاشورا است برآمده و خواهان شناسایی ردپای غلات در این زمینه می‌باشیم. روایات تفسیری مذکور با وارد نمودن اضافاتی مصداق برتر مادر ذکر شده در آیه ۱۵ سوره احقاف را که بر بارداری کراحت دارد، حضرت فاطمه (س) معرفی نمودند که بر جنینی حامل است که آن جنین سیدالشهداء می‌باشد. روایات هم‌خانواده این نوع احادیث در طی قرون به‌طور متمادی در منابع و مآخذ نقل می‌گردید تا این که وحید بهبهانی در قرن دوازدهم به نقد آنان به‌صورت مجمل در کتاب «الرسائل الفقهیه» روی آورد. بعدها تا دوره معاصر فردی به نقد این نوع احادیث مبادرت نمود تا این که مرحوم جعفر مرتضی در کتب «الصحیح من سیره النبی الاعظم و سیره الحسین فی الحدیث و التاریخ» به نقد احادیث کراحت حضرت فاطمه (س) بر بارداری فرزندشان اقدام کرد. لازم به ذکر است که نویسنده کتاب «تاریخ سیدالشهدا» که رویکرد نقادانه‌ای به زندگانی و رویدادهای مرتبط به امام حسین (ع) داشته روایات مذکور را پذیرفته است و این نوع روایات تفسیری را صحیح‌ه دانسته است (صفایی حائری، ۱۳۷۹ ش، ۳۸-۳۹)، مقاله «تاثیر غالبان بر روایات تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی» که به بررسی و رسوخ اندیشه‌های غالبان در این تفسیر اشاره نموده است و در مجله حدیث پژوهی به چاپ رسیده است. در انتها به مقاله‌ای با عنوان «تحلیل روایات تفسیری فریقین در تعیین مصداق آیه پانزدهم سوره احقاف» در مجله پژوهش‌نامه امامیه دست‌یافتیم که پس از بررسی روایات تفسیری هر دو فریق پیرامون تعیین و تطبیق مصداق برای آیه مذکور، به رد مصداق تعیین شده توسط اهل سنت پرداخته است پرسش‌های پیش‌روی این مقاله بدین شرح است که درج اندیشه‌های غالبان، در روایات تفسیری آیه ۱۵ سوره

احقاف به چه صورت، تحقق یافته است؟ چگونگی شناسایی بخش اصیل و محرف روایات به چه صورتی است؟

۲. خوانشی گذرا بر تفسیر آیه ۱۵ احقاف

بررسی تفسیری عبارات ابتدایی آیه ۱۵ سوره احقاف که متناسب با مختصات پژوهش حاضر است ضروری به نظر می‌رسد. در اولین قدم خداوند با ذکر عبارت «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا» در خطابی عام به همه انسان‌ها (طبرسی، ۱۳۷۲ ش، ۱۵: ۱۹؛ طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ۱۸: ۳۰۸) و با کاربست کلمه «وصیت» در معنای مطلق سفارش، بر لزوم نیکی به پدر و مادر اشاره می‌نماید و آن را مقدمه‌ای در جهت شکرگزاری قلمداد می‌کند لذا جمعی وصیت را به معنای «امر، دستور، فرمان» تفسیر کرده‌اند (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴ ش، ۲۱: ۳۲۵). در ادامه خداوند به جهت برانگیخته شدن عواطف انسانی و به سبب تکریم مقام مادر، با بیان عبارت «حَمَلَتْهُ أُمُّ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا» به ناراحتی‌های مادر در دوران حاملگی، وضع حمل، شیر دادن اشاره می‌کند. در عبارت «وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا» دوران بارداری و شیر دادن مجموعاً سی ماه اعلام شده که ظاهراً با آیاتی از سوره بقره که شیر دادن را دو سال کامل یعنی بیست و چهار ماه اعلام نموده هم‌خوانی ندارد. راه برون رفت از چالش فوق این است که آیه ۱۵ سوره احقاف اشاره به زمان حداقلی دوران بارداری دارد که میزان آن شش ماه می‌باشد و کلمه «فصال» به معنای فاصله انداختن بین طفل و شیر خوردن است، و اگر کلمه «دو سال» برای فصال ظرف قرار داده شود، به این معناست که آخرین حد شیر دادن دو سال می‌باشد و معلوم است که این مسئله در حداقل زمان بارداری - شش ماه - و شیر دادن بعد از گذشتن دو سال محقق می‌شود (طباطبایی، ۱۴۱۷ ق، ۱۸: ۳۰۷).

۳. مفهوم شناسی واژه «کره»

کره از ماده (ک ر ه) و به حالتی از زشت داشتن، خودداری، ابا، ناپسندی، و مشقتی است که در انسان به سبب امری پدید می‌آید (قرشی، ۱۳۷۱ ش، ۶: ۳۵۹؛ ابن فارس، ۱۳۹۹ ق، ۵: ۱۷۲). این حالت زمانی در انسان ظهور بروز می‌یابد که در برابر اراده و اختیار وی قید و یا محدودیتی از درون نفس و یا از عالم خارج عارض شود (مصطفوی، ۱۳۶۸ ش، ۱۰: ۵۲). واژه «کره» در قرآن به دو صورت اعرابی فتحه و ضمه به کار رفته است. «کره» به معنای حالتی از کراهت و بی‌میلی است که به سبب عارض شدن محدودیتی از خارج

بر اراده و اختیار انسان پدید می‌آید که انسان ذاتاً آن را ناپسند می‌داند، مانند آیه ۳۳ سوره نور که می‌فرماید: «... وَلَا تُكْرَهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ...» که بیانگر ناپسندی و زشتی است که بر اراده‌ی کنیزان جوان از خارج منبوی وادار نمودن آن‌ها به انجام عمل فحشاء تحمیل می‌شود (طبرسی، ۱۳۷۲ش، ۲: ۵۴۸؛ راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق، ۷۰۷) و «کُره» آن محدودیت است که بر اراده و اختیار انسان از جانب عقل یا شرع ایجاد می‌گردد که از نظر عقلی و شرعی مایل به ایجاد شدن آن محدودیت بر اراده و اختیار خود هست اما به طور طبیعی انجام دادن آن عمل در سرشت و ذات وی با مشقت همراه است. همانند آیه ۲۱۶ سوره بقره که می‌فرماید: «كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ...» (مصطفوی، ۱۳۶۸ش، ۱۰: ۵۲).

کاربرد دیگر «کُره» در معنای نداشتن اراده و اختیار نسبت به مشقت ایجاد شده‌ی درونی است مانند آیه «حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا» که ناظر به حالت تکوینی مادرانی است که در اولین لحظه احساس بارداری و نیز وضع حمل، به‌طور تکوینی به تشویش و مشقتی دچار شده‌اند که ممکن است به سبب عوارض طبیعی چون کوتاهی فاصله بین دو بارداری یا تولد زود هنگام فرزند ایجاد گردد اما آن وضعیت سبب تفرق اینان از بارداری و زایمان نمی‌شود (مصطفوی، ۱۳۶۸ش، ۱۰: ۵۲) بلکه بسان دیگر مادران با اشتیاق این مشقت را به جان می‌خرند و منتظر عطیه الهی خداوند می‌مانند. بنابراین متعلق کراهت مشقت بارداری و زایمان مادرانی از این دست را نشان می‌دهد (بهبودی، ۱۳۷۴ش، ۱۵۸). مؤلفه‌های معنایی واژه «کُره» در حدیث شیعه در معانی در برگرفته شدن انسان با مرگ هرچند طبع انسان نسبت به آن بی‌میل و بی‌رغبت باشد (اربلی، ۱۴۰۳ق، ۲: ۲۰۸)؛ زشت و ناپسندی متعه نمودن دختر باکره به سبب از بین رفتن حیاء درونی وی (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۵۱: ۳۵۸) و نیز سختی و مشقت داشتن درونی برای شخص در فراق وجدایی از عزیزان (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۴۴: ۱۵۱) به کار رفته است.

در نظر گرفتن مؤلفه معنایی «مشقت» در واژه «کُره» که از ذات انسان به او می‌رسد و برخاسته از محدودیت تکوینی و یا شرعی است که بر اراده و اختیار عارض می‌گردد، قرینه مستحکمی در طرد مصداق خاص «کُره» از منظر غلات است. زیرا غلات با متبادر ساختن معنای «کراهت و ناپسندی» و نیز وارد کردن احساسات نوستالوژی در روایات تفسیری مذکور به دنبال تحقق اهدافی چون دامن زدن به اختلافات فرقه‌ای میان شیعه و اهل سنت و یا شخصی جلوه دادن اعتراضات شیعیان و استفاده از احساسات آنان در واقعه عاشورا و شهادت حضرت زهرا (س) بوده‌اند (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۸۴ش، ۷).

۴. بررسی محتوایی روایات تفسیری آیه ۱۵ سوره احقاف

برخی مصادر حدیثی شیعه با نظر داشت به حوزه معنایی آیه ۱۵ سوره احقاف مصداق اتم و اکمل آیه مذکور را منطبق بر ولادت امام حسین (ع) و قیام عاشورا می‌دانند. این دست از روایات تفسیری که در مصادر متقدمی چون الکافی قابل پیگیری است علاوه بر اشاره به مدت زمان حمل و تولد حضرت در شش ماهگی و نیز بازه زمانی دوران شیرخوارگی ایشان در مدت ۲۴ ماه، بر مطلع شدن پیامبر (ص) و والدین حضرت پیش از تولد ایشان توسط اخبار غیبی و نیز کشته شدن آن بزرگوار توسط امت پیامبر (ص) مضامینی را بیان می‌دارند و اینکه خبر قتل سیدالشهداء سبب ایجاد کراهت حضرت فاطمه (س) در زمان بارداری و تولد فرزندشان و نیز اعلام برائت و عدم رضایت مکررشان بر داشتن این عطیه الهی شده‌است. از این رو خداوند با هدف جلب رضایت ایشان برای اعطای فرزندی با این مشخصه مژده تداوم مقام امامت و ولایت در نسل امام حسین (ع) را اعلام نمود که در پی آن حضرت زهرا (س) رضایت خویش را بر بارداری به امام حسین (ع) اعلام کردند اما همچنان بر کراهت خود باقی ماندند.

این روایات از حیث کمیت محتوایی به سه دسته کوتاه، متوسط^۲، بلند^۳ قابل

۱. وَبِهَذَا الْإِسْنَادِ، عَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، قَالَ: حَمِلَ الْحُسَيْنُ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) سِتَّةَ أَشْهُرٍ وَأَضْعَفَ سِتِّينَ، وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ (عَزَّ وَجَلَّ): «وَصَيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا» (طوسی، ۱۴۱۴ق، ۶۶۱).

۲. لَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، جَاءَ جَبْرِئِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَقَالَ: إِنَّ فَاطِمَةَ سَتِلِدُ غَلَامًا تَقْتُلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ، فَلَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَرِهَتْ حَمْلَهُ، وَحِينَ وَضَعَتْهُ كَرِهَتْ وَوَضَعَهُ. ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَمْ تَرَفِي الدُّنْيَا ثُمَّ تَلِدُ غَلَامًا تَكْرَهُهُ، وَلِكَيْفَا كَرِهْتَهُ؛ لِمَا عَلِمْتُ أَنَّهُ سَيُقْتَلُ». قَالَ: «وَفِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: «وَصَيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا» (کلینی، ۱۴۰۷ق، ۵۰۶: ۲)؛ إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ هَنَأَهُ بِحَمْلِ الْحُسَيْنِ وَوَلَادَتِهِ وَعَزَّاهُ بِقَتْلِهِ وَوَصِيَّتِيهِ فَعَرَفْتُهُ فَاطِمَةُ فَكَرِهَتْ حَمْلَهُ وَوَلَادَتَهُ فَانزَلَ اللَّهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْعَزِيزِ: حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا وَهَذِهِ الْآيَةُ أَنْزَلَتْ فِي حَقِّ مَوْلَانَا الْحُسَيْنِ خَاصَّةً لَيْسَ هَذَا فِي سَائِرِ النَّاسِ لِأَنَّ حَمْلَ النِّسَاءِ تِسْعَةَ أَشْهُرٍ وَالرِّضَاعَ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرِّضَاعَةَ وَهُمَا أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ شَهْرًا لِيَكُونَ بِذَلِكَ ثَلَاثَةَ وَثَلَاثُونَ شَهْرًا وَمِنَ النِّسَاءِ مَنْ تَلِدُ لِسَبْعَةِ أَشْهُرٍ مَعَ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ فَيَكُونُ أَحَدًا وَثَلَاثُونَ شَهْرًا وَالْمَوْلُودُ لَا يَعِيشُ أَبَدًا إِذَا وُلِدَ لِسِتَّةِ أَشْهُرٍ وَرِضَاعُهُ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرُونَ شَهْرًا فَهُوَ ثَلَاثُونَ شَهْرًا كَمَا قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (حصیسی، ۱۴۱۹ق، ۲۰۲).

۳. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الزِّيَّاتِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِنَا: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، قَالَ: «إِنَّ جَبْرِئِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَزَلَ عَلَيَّ مُحَمَّدٌ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَقَالَ لِي: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِمَوْلُودٍ يُوَلَّدُ مِنْ فَاطِمَةَ تَقْتُلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ. فَقَالَ: يَا جَبْرِئِيلُ، وَ عَلَى رَبِّي السَّلَامُ، لِأَحَاجَةِ لِي فِي مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ مِنْ فَاطِمَةَ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي. فَعَرَجَ، ثُمَّ هَبَطَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ لِي مِثْلَ ذَلِكَ، فَقَالَ: يَا جَبْرِئِيلُ، وَ عَلَى رَبِّي السَّلَامُ، لَا حَاجَةَ لِي فِي مَوْلُودٍ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي، فَعَرَجَ جَبْرِئِيلُ إِلَى السَّمَاءِ، ثُمَّ هَبَطَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، فَقَالَ: يَا مُحَمَّدُ، إِنَّ رَبَّكَ يُعْرِثُكَ السَّلَامَ، وَ يُبَشِّرُكَ بِأَنَّ جَاعِلَ

تقسیم‌بندی می‌باشند. قدر مشترک این سه دسته از روایات اشاره به تولد امام حسین (ع) در شش ماهگی و مدت زمان شیرخوارگی ایشان دارد و نمود آن در روایات کوتاه گواه بخش اصیل این دست از روایات تفسیری دارد. وجود روایات متوسطی که کراهت حضرت زهرا (س) را در بارداری به امام حسین (ع) و تولد ایشان به سبب قتل توسط امت پیامبر (ص) بیان می‌کنند در منابع متاخر، اشتهاار بیشتری یافته‌است. روایات بلند علاوه بر دارا بودن مضامین محتوایی دو دسته نخست با بسط بیشتری اذعان به نارضایتی والدین امام حسین (ع) بر قبول ایشان می‌نمایند که اشتهاار آنان همچون دسته دوم در منابع متاخر نمایان است. فصل تمایز روایات متوسط و بلند با احادیث کوتاه ورود مضامینی که دال بر «داشتن کراهت حضرت زهرا (س) و باقی ماندن بر آن کراهت در بارداری و تولد امام حسین (ع) به سبب قتل توسط امت پیامبر (ص)» و نیز «عدم نارضایتی و مخالفت مکرر اهل بیت (ع) از قبول عطیه الهی» است که حاکی از بخش تخریجی و محرف روایات متوسط و بلند می‌باشد که به نظر می‌رسد توسط غالیان به بخش اصیل این دست از روایات اضافه شده باشد.

۵. بررسی تاریخ‌گذاری روایات تفسیری آیه ۱۵ سوره احقاف

یکی از روش‌های رایج عصر حاضر در شناخت شائبه جعل، تحریف و گاه غالیانه روایات، تاریخ‌گذاری سندی-متنی آن است. خاستگاه این روش توسط اسلام‌شناسان غربی بنیان‌گذاری شده‌است. ایشان به‌جهت قائل بودن حدیث به‌عنوان مستند تاریخی با بکارگیری این روش نوین به تعیین دقیق تاریخ روایات با محوریت تاریخ‌گذاری منابع و مصادر، اقدام به تعیین زمان صدور مستندات روایی نمودند (شم‌آبادی و دیگران، ۱۴۰۰ش، ۶).

با توجه به شبهه‌ای که در گنجاندن اندیشه غالیانه ذیل احادیث یافت شده آیه ۱۵ سوره احقاف در منابع حدیثی شیعی وجود دارد، بکارگیری این روش در شناساندن کیفیت تحقق این فرآیند ضروری به‌نظر می‌رسد. چرا که با کاربست این روش پژوهشگر حاضر به این هدف رهنمون می‌شود که اگر روایتی با نظر داشت اندیشه غالیانه در

فِي ذُرِّيَّتِهِ الْإِمَامَةَ وَالْوَلَايَةَ وَالْوَصِيَّةَ، فَقَالَ: قَدْ رَضَيْتُ. ثُمَّ أَرْسَلَ إِلَى فَاطِمَةَ: أَنْ اللَّهَ يُبَشِّرُنِي بِمَوْلُودٍ يُؤَدِّ لَكَ تَقْتُلُهُ أُمَّتِي مِنْ بَعْدِي؛ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ: لَأَحَاجَةَ لِي فِي مَوْلُودٍ مِثِّي تَقْتُلُهُ أُمَّتِكَ مِنْ بَعْدِكَ؛ فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا: أَنْ اللَّهَ قَدْ جَعَلَ فِي ذُرِّيَّتِهِ الْإِمَامَةَ وَالْوَلَايَةَ وَالْوَصِيَّةَ؛ فَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ: أَنِّي قَدْ رَضَيْتُ فَ «حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلَهُ وَفَضَلَهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْرِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي» (كليني، ۱۴۰۷ق، ۲: ۵۰۷).

مأخذ متاخری به اشتهار رسیده باشد خاستگاه اسناد آن در منابع حدیثی اولیه شیعی یافت می‌گردد و یا این‌که درج اندیشه‌های غالبانه توسط راویان متهم به غلو و یا سبقه غلو در روایات تفسیری آیه مذکور پدید آمده‌است. پس تلاش می‌شود با تمرکز بر روش تاریخ‌گذاری سندی، متنی، ترکیبی در روایت «مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ؛ وَالْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ، عَنِ أَبِي خَدِيجَةَ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ قَالَ: «لَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ، جَاءَ جَبْرَائِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ، فَقَالَ: إِنَّ فَاطِمَةَ سَتَلِدُ غُلَامًا تُقْتَلُهُ أُمَّتُكَ مِنْ بَعْدِكَ، فَلَمَّا حَمَلَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَامُ بِالْحُسَيْنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ كَرِهَتْ حَمْلَهُ، وَحِينَ وَضَعَتْهُ كَرِهَتْ وَضَعَهُ». ثُمَّ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: «لَمْ تُرْفِي الدُّنْيَا أُمَّ تَلِدُ غُلَامًا تُكْرَهُهُ، وَلَكِنَّهَا كَرِهَتْهُ؛ لِمَا عَلِمْتُ أَنَّهُ سَيُقْتَلُ». قَالَ: «وَفِيهِ نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: «وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا» به نقش غالبان در درج موضوع کراهت حضرت فاطمه (س) بر بارداری فرزندش به جهت کشته شدن وی توسط امت پیامبر (ص) پی ببریم. برای نظم دهی بیشتر و کوتاه نمودن محتوای مستندات، در قالب جدولی به تخریج سندی و منبعی روایتی که در آن شائبه غالبانه وجود دارد، می‌پردازیم.

ردیف	منبع	نوع گزارش	سند روایت	مضمون
۱	القمی، ۱۴۰۴ق، ۲: ۲۹۷	کوتاه	بدون سند	حضرت فاطمه (س) پس از فهمیدن قتل فرزندش در آینده زمزمه جانگداز کرد و کراهت ورزید و باردار شدنشان به امام حسین (ع) نیز همراه با کراهت بود و فاصله بین تولد و بارداری حسین (ع) را یک طهر است. تولد حضرت در شش ماهگی و شیر خوردن ایشان ۲۴ ماه

<p>فاصله بین حسنین (ع) یک طهر و فاصله تولد حسنین از هم شش ماه و ده</p>	<p>عَدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَكَمِ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْعَزْزَمِيِّ</p>	<p>کوتاه</p>	<p>کلینی، ۱۴۲۹ق، ۲: ۵۰۵</p>	<p>۲</p>
<p>فاصله بین حسنین (ع) یک طهر و امام حسین و زکریای نبی (ع) تنها نوزادانی بودند که در شش ماهگی زنده به دنیا آمدند.</p>	<p>بدون سند</p>	<p>کوتاه</p>	<p>خصیبی، ۱۴۱۹ق، ۲۰۲</p>	<p>۳</p>
<p>مدت حمل امام حسین (ع) شش ماه بود که با شیر خوردن ایشان سی ماه گردید.</p>	<p>حَدَّثَنَا الشَّيْخُ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ الطُّوسِيِّ (رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ)، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَسَنِ بْنُ إِبرَاهِيمَ الْقَزْوِينِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبَانَ الْهَنْدَائِيُّ الْبَصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنِ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ الرَّعْفَرَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدِ الْبَرْقِيِّ أَبُو جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عُمَيْرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>کوتاه</p>	<p>طوسی (امالی)، ۱۴۱۴ق، ۶۶۱</p>	<p>۴</p>

<p>مدت حمل امام حسین (ع) شش ماه بود که با شیر خوردن ایشان سی ماه گردید.</p>	<p>مُحَمَّدُ بْنُ الْحَسَنِ فِي الْمَجَالِسِ وَ الْأَخْبَارِ بِإِسْنَادِهِ الْأَيْبِيِّ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>کوتاه</p>	<p>حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ۲۱: ۳۸۴</p>	<p>۵</p>
<p>مدت حمل امام حسین (ع) شش ماه بود که با شیر خوردن ایشان سی ماه گردید.</p>	<p>الشيخ في مجالسه، قال: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحُسَيْنِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْقَزْوِينِي، قَالَ: أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ وَهْبَانَ الْهَمَنَانِيُّ الْبَصْرِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَحْمَدَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مُحَمَّدٍ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ عَبْدِ الْكَرِيمِ الرَّعْفَرَانِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدِ الْبَرْقِيِّ أَبُو جَعْفَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَمِيرٍ، عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>کوتاه</p>	<p>بحرانی، ۱۳۷۴ش، ۴۰:۵</p>	<p>۶</p>
<p>مدت حمل امام حسین (ع) شش ماه بود که با شیر خوردن ایشان سی ماه گردید.</p>	<p>الأمالی للشيخ الطوسي الحسين بن إبراهيم القزويني عن محمد بن وهبان عن أحمد بن إبراهيم عن الحسن بن علي الزعفراني عن البرقي عن أبيه عن ابن أبي عمير عن هشام بن سالم عن أبي عبد الله (ع)</p>	<p>کوتاه</p>	<p>مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۴۳: ۲۸</p>	<p>۷</p>

۸	الکافی، ۱۴۲۹ق، ۵۰۶:۲	متوسط	مُحَمَّدُ بْنُ يُحْيَى، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ؛ وَ الْحُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عَنِ مُعَلَّى بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنِ الْوَشَاءِ، عَنِ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ، عَنِ أَبِي خَدِيجَةَ ^۱ ؛ عَنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)	کراهت حضرت فاطمه (س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)
۹	خصیصی، ۱۴۱۹ق، ۲۰۲	متوسط	رَوَى بِإِسْنَادِهِ عَنِ النَّبِيِّ (ص)	حضرت فاطمه (س) پس از آگاهی به قتل امام حسین (ع) توسط امت پیامبر (ص) با کراهت ایشان را باردار شد.

۱. روایت فوق در کتاب الکافی به دو طریق نقل شده است که در طریق اول نام «احمد بن محمد» به چشم می خورد. این نام در سده سوم بین سه نفر به نام های احمد بن محمد سیاری، احمد بن محمد بن خالد برقی و نیز احمد بن محمد عیسی اشعری مشترک است. به نظر می رسد به سبب هم عصری سیاری با احمد بن محمد بن خالد برقی و احمد بن محمد بن عیسی اشعری و نیز هم زمانی سیاری با زمامداری حکومت دستگاه عباسی که در آن دستگاه دست غالیان را در درج و تحریف روایات برای تأمین اهداف سیاسی باز گزارده بودند. بخشی از محتوای روایت مذکور که بیان کننده کراهت حضرت زهرا (س) به سبب قتل توسط امت پیامبر (ص) توسط احمد بن محمد بن سیاری به بخش اصیل روایت اضافه شده باشد.

۲. در طریق دوم روایت در الکافی نامی از «احمد بن محمد» به چشم نمی خورد که با در نظر گرفتن سایر طرق که نام احمد بن محمد در آن ها وجود دارد به حلقه مشترک و تفرد سندی نائل شویم اما در طریق دوم سند نام معلی بن محمد بن بصری به چشم می خورد که در نزد رجالیون ضعیف و فاسد المذهب تلقی شده است (طوسی، ۱۳۷۳ش، ۲۹۹؛ نجاشی، ۱۳۶۵ش، ۴۱۸). هر چند در میان رجالیون تصریح به غلو وی نشده اما با توجه به روایات نقل شده توسط ایشان و نیز نوع کتب منسوب به معلی بن محمد که از مصادر غالیان به شمار می رود نظریه غالی بودن او را تقویت می کند (سید بحر العلوم، ۱۳۶۳ش، ۳: ۳۳۹).

۳. ابی الخدیجه از پیروان سابق ابی الخطاب غالی بوده که امام رضا (ع) در رابطه با وی فرموده که یونس بن ظبیان با ابی الخطاب هم اکنون در آتش جهنم می باشند (کشی، ۱۴۰۹ق، ۳۶۴). نقل است که ابی الخدیجه در دوران جوانی از پیروان ابی الخطاب غالی بوده که بعدها ابی خدیجه از این امر توبه نمود و از پیروان امامان معصوم گردید (همان، ۳۵۳). با توجه به سبقه غالیانه ابی الخدیجه این احتمال می رود که ممکن است رسوب این تفکر در شاکله ذهنی وی وجود داشته باشد.

۴. روایت فوق هم به جهت نداشتن سند رجالی و هم به جهت مولف کتاب هدایة الکبری ضعیف می باشد و از اعتبار برخوردار نیست. چرا که حسین بن حمدان خصیصی در نزد رجالیون به عنوان فردی کذاب و فاسد المذهب شناخته شده است (ابن غضائری، ۱۳۶۴ق، ۵۴؛ نجاشی، ۱۳۶۵ش، ۶۷). لازم به

ذکر است که خصیصی از بزرگان فرقه نصیری به شمار می رود.

۱۰	ابن قولویه، ۱۳۵۶ ش، ۵۷ النص	متوسط	حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ الْوَشَّاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ ^۲	کراهت حضرت فاطمه (س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)
۱۱	صدوق، ۱۳۹۵ق، ۲: ۴۱۶	متوسط	حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بِالْمَشْوَكْلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بِالْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بِالْحَسَنِ بْنِ جَعْفَرِ الْحَمِيرِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ رَبَابٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ	کراهت حضرت فاطمه (س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص) و رضایت به جهت مقام امامت در ذریه امام حسین (ع)
۱۲	طبری آملی صغیر ^۳ ، ۱۷۷: ۱، ۴۱۳ق	بلند	بدون سند به نقل از خصیصی	حضرت فاطمه (س) پس از آگاهی به قتل امام حسین (ع) توسط امت پیامبر (ص) با کراهت ایشان را باردار شد.

۱. روایت مذکور با سندی دیگر در کامل‌الزیارات نقل شده است اما همان‌طور که نام احمد بن محمد را در الکافی بررسی نمودیم به نظر می‌رسد که بر اساس قرآنی در ذکر نام «أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عِيسَى» تصحیفی رخ داده است زیرا اولاً: روایت مورد نظر در کتاب النوادر اشعری یافت نگردید. ثانیاً: به جهت رد پای غالیان در نقل این روایت این احتمال وجود دارد که در انتهای نام أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ، عیسی را اضافه نمودند که نام بزرگ رجالی قم احمد بن محمد بن عیسی الاشعری قمی در اذهان تداعی گردد که نماد مخالفت با غلو بوده است و اطمینانی را برای حدیث ایجاد نماید که رد پای غلات در سند این روایت منتفی گردد، از این رو راوی مورد نظر همان احمد بن محمد سیاری می‌باشد (شم‌آبادی و دیگران، ۱۴۰۰ ش، ۶).
۲. روایت مذکور با طریقی دیگر نقل شده و سلمة بن سالم بن مکرم در این طریق همان ابی خدیجه سالم بن مکرم می‌باشد.
۳. گرچه نام صاحب کتاب دلائل‌الامة طبری آملی صغیر ذکر شده اما در انتساب این کتاب میان طبری اول، طبری دوم و فردی به نام طبری سوم ما بین رجالیون مناقشه وجود دارد (شوشتری، ۱۳۷۸ ش، ۸: ۹۵؛ خویی، ۱۳۹۰ق، ۱۵: ۱۴۸). در این کتاب علاوه بر نقل روایات با سند صحیح روایاتی چون روایت مذکور وجود دارد که از خصیصی غالی نقل شده است (طبری آملی صغیر، ۱۴۱۳ق، ۱: ۱۷۷).

<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>عَلَى بْنِ إِبْرَاهِيمَ قُمِي</p>	<p>متوسط</p>	<p>حلی، ۱۴۲۱ق، ۱:۱۵۸</p>	<p>۱۳</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>وَرَوَى الشَّيْخُ مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ</p>	<p>متوسط</p>	<p>استرآبادی، ۱۴۰۹ق، ۵۶۳:۱</p>	<p>۱۴</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>الكافي، ۱/۴۶۴/۱/۳ مُحَمَّدَ عَنْ أَحْمَدَ عَنْ الْوَشَاءِ وَالْإِثْنَانَ عَنْ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ</p>	<p>متوسط</p>	<p>فیض کاشانی، ۱۴۰۶ق، ۷۵۶:۳</p>	<p>۱۵</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ وَعَنْهُ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ عَنِ الْوَشَاءِ وَعَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدَ عَنِ مُعَلَى ابْنِ مُحَمَّدَ عَنِ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع) قَالَ</p>	<p>متوسط</p>	<p>حراعلی، ۱۴۲۵ق، ۱:۲۴۵</p>	<p>۱۶</p>

<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>کامل الزیارات اَبی عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي عَيْسَى عَنِ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ عَنْ سَالِمِ بْنِ مُكْرَمٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ قَالَ</p>	<p>متوسط</p>	<p>مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۲۳۱:۴۴</p>	<p>۱۷</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>أَبُو الْقَاسِمِ جَعْفَرُ بْنُ مُحَمَّدَ بْنِ قُلُوبِيهِ، فِي (كامل الزیارات)، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ بْنِ عَيْسَى، عَنْ الْحَسَنِ بْنَ عَلِيِّ الْوَشَاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ سَالِمِ بْنَ مُكْرَمٍ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>متوسط</p>	<p>بحرانی، ۱۳۷۴ش، ۴۱:۵</p>	<p>۱۸</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ: عَنْ مُحَمَّدَ بْنَ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ، عَنْ الْوَشَاءِ وَالْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدَ، عَنْ مَعْلَى بْنِ مُحَمَّدَ، عَنْ الْوَشَاءِ، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ، عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>متوسط</p>	<p>بحرانی، ۱۳۷۴ش، ۳۹:۵</p>	<p>۱۹</p>
<p>کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)</p>	<p>مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدَ عَنْ الْوَشَاءِ وَالْحُسَيْنِ بْنِ مُحَمَّدَ عَنْ مَعْلَى بْنِ مُحَمَّدَ عَنْ الْوَشَاءِ عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِدٍ عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>متوسط</p>	<p>عروسی حویزی، ۱۴۱۵ق، ۱۳:۵</p>	<p>۲۰</p>

۲۱	قمی مشهدی ۱۸۰:۱۲	متوسط	و فی أصول الكافي - مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ الْوَشَاءِ، أَوْ الْحُسَيْنِ ابن مُحَمَّد، عَنْ مُغَلَّبِ بْنِ مُحَمَّد، عَنْ الْوَشَاءِ، [عَنْ أَحْمَدَ بْنِ عَائِذٍ، عَنْ أَبِي خَدِيجَةَ، عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)	کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)
۲۲	تفسیر القمی ^۱ ، ۱۴۰۴ق، ۲۹۷:۲	بلند	بدون سند	کراهت حضرت فاطمه(س) از بارداری امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)
۲۳	کلینی، ۱۴۲۹ق، ۵۰۷:۲	بلند	مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى، عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِسْمَاعِيلَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو الزِّيَّاتِ، عَنْ زُجَلِّ مِنْ أَصْحَابِنَا: عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ،	رضایت به حمل امام حسین (ع) توسط مادرشان با رضایت پس از ابای چندبار به شرط ادامه داشتن امامت در ذریه فرزندشان

۱. روایت مذکور با دو چالش منبعی و سندی روبروست. زیرا آنچه که به عنوان تفسیر قمی به طور مکرر چاپ شده است، مورد مناقشه برخی اندیشمندان می‌باشد. برخی از محققان معتقدند این تفسیر توسط خود ابراهیم قمی نگاشته نشده بلکه توسط شاگرد وی گردآوری شده است. همچنین این تفسیر آمیختگی با تفسیر ابوالجارود دارد و این که در متن تفسیر قمی روایات شاذ فراوانی وجود دارد که اعتماد به آن را مشکل نموده است. لازم به ذکر است که برخی محققان معتقدند که کتاب چاپی تفسیر قمی با آنچه که در کتب دیگر از تفسیر قمی گزارش شده است متفاوت است. گرچه برخی معتقد به وثاقت تمامی راویان تفسیر قمی هستند (خوئی، ۱۳۷۲ش، ۱: ۴۹) ولی نمی‌توان توثیق مذکور را پذیرفت (سبحانی، ۱۳۷۷ش، ۳۱۶). گفتنی است عدم ذکر سلسله راویان سبب مرسله بودن حدیث و ضعیف تلقی شدن آن می‌شود.

۲. با توجه به این که در سلسله سند این روایت فردی مجهول با عنوان «رجل من اصحابنا» وجود دارد و عالمان «درایة الحدیث» گفته اند در سند حدیثی که تعبیر «رجل من اصحابنا» به کار رفته باشد آن حدیث مرسله و ضعیف تلقی می‌شود (شهیدثانی، ۱۴۱۳ق: ۱۳۶؛ جدیدی‌نژاد، ۱۴۲۲ق، ۱۵۵) گفته‌اند سند حدیثی که ضعیف سندی و مرسل بودن آن محرز است.

<p>رضایت به حمل امام حسین (ع) توسط مادرشان با رضایت پس از ابای چندبار به شرط ادامه داشتن امامت در ذریه فرزندشان و امام حسین و زکریای نبی (ع) تنها نوزادانی بودند که در شش ماهگی زنده به دنیا آمدند</p>	<p>حَمَزَةُ بْنُ الْقَاسِمِ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ بَهْلُولٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَسَّانَ الْوَاسِطِيُّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَانَ بْنِ كَثِيرٍ الْهَاشِمِيِّ^۲، قَالَ: قُلْتُ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>بلند</p>	<p>صدوق، ۱۴۰۴ق، ۵۱</p>	<p>۲۴</p>
<p>ابای چندباره از پذیرش امام حسین توسط پیامبر (ص) و فاطمه (س) بارداری با کراهت به شرط ادامه داشتن امامت در ذریه فرزندشان</p>	<p>حَدَّثَنِي أَبِي رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْ سَعْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَمَادٍ عَنْ أَخِيهِ أَحْمَدَ بْنِ حَمَادٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِيهِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (ع)</p>	<p>بلند</p>	<p>ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ۵۶</p>	<p>۲۵</p>
<p>رضایت به حمل امام حسین (ع) توسط مادرشان با رضایت پس از ابای چندبار به شرط ادامه داشتن امامت در ذریه فرزندشان</p>	<p>وَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرِ الرَّزَّازِ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ أَبِي الْخَطَّابِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ سَعِيدِ الزِّيَّاتِ قَالَ حَدَّثَنِي رَجُلٌ مِنْ أَصْحَابِنَا (ع)</p>	<p>بلند</p>	<p>ابن قولویه، ۱۳۵۶ش، ۵۷</p>	<p>۲۶</p>

۱. نجاشی در رابطه با وی الفاظ «يعرف و ينكر» را به کار برده است (نجاشی، ۱۳۶۵ش، ۱۰۹)

۲. به نظر می رسد وی از اهل سنت بوده و فردی مجهول است و اطلاع دقیقی از وی در کتب رجالی وجود ندارد (خوئی، ۱۳۷۲ش، ۴: ۲۸۴).

۳. وی ضعیف و متهم به جعل حدیث می باشد (نجاشی، ۱۳۶۴ش، ۲۳۵؛ حلی، ۱۳۴۲ش، ۴۷۴).

۴. وی از روایان ضعیف قلمداد شده است (کشی، ۱۴۰۹ق، ۲: ۸۳۴).

تحلیل اطلاعات جدول

۱. روایاتی که مصداق اتم فرد مورد نظر در آیه ۱۵ سوره احقاف را امام حسین (ع) معرفی می‌کنند به سه نوع کوتاه، متوسط، مفصل قابل تقسیم‌بندی می‌باشند که در این بین، روایات متوسط بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده است.

۲. برخی از روایات متوسط تقطیع شده یا برگرفته از مضمون روایاتی هستند که در تفسیر قمی، هدایة الکبری خصیصی یافت گردیده، بنابراین به نظر می‌رسد که مصدر این روایات تقطیع شده در کتاب تفسیر القمی و هدایة الکبری خصیصی باشد که علاوه بر اختلاف نظر صحت انتساب تفسیر قمی به وی، هدایة الکبری نیز از کتب مورد اعتماد فرقه نصیرییه می‌باشد.

۳. بر اساس اصول روش تاریخ‌گذاری متن، اصالت با روایات کوتاه‌تر می‌باشد. از این رو به نظر می‌رسد روایات متوسط و مفصل که در کتاب خصیصی و دلائل الامامة مطرح شده است از اصالت کمتری برخوردارند و شامل اندیشه‌ها و رسوبات غالیانه می‌باشند.

۴. قدر مشترک محتوای مصادر یافت این دست از روایات، تولد امام حسین (ع) در شش ماهگی و کراهت بارداری حضرت فاطمه (س) به سبب قتل توسط امت پیامبر (ص) می‌باشد که این کراهت اولین بار در قالب روایتی به نقل از امام صادق (ع) در تفسیر قمی مطرح شده که در شرح و تفسیر این روایت قمی معتقد است: «حضرت فاطمه (س) پس از آگاهی از قتل امام حسین (ع) توسط امت پیامبر (ص) محزون شد و کراهت ورزید و تا هنگامه بارداری و وضع حمل این کراهت ادامه داشت» (قمی، ۱۴۰۴ق، ۲: ۲۹۷).

۵. در روایات مفصل «اکراه و تنفر حضرت فاطمه (س) نسبت به بارداری فرزندشان به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)»؛ «بیان ذکر امت پیامبر (ص) به صورت مطلق که دارای بار معنایی رضایت و دست داشتن همه قوم در ارتکاب به قتل امام حسین (ع) دارد»؛ «ناراضی جلوه دادن اهل بیت (ع) از مشیت و اراده الهی»؛ «عدم پذیرش و امتناع مکرر پیامبر (ص)، حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) از قبول عطیه الهی» را می‌توان مبین روایات متوسطی دانست که در بسط «کراهت از تولد امام حسین (ع)» مطرح شده است که تمامی اسناد این روایات ضعیف و مخدوش می‌باشد.

۶. غالب روایاتی که مشتمل بر «کراهت بارداری حضرت فاطمه (س) به سبب قتل امام حسین (ع) توسط امت پیامبر (ص) می‌باشد، ردپای «احمد بن محمد» که متهم

به غلو است مشهود بوده و نیز با وجود افرادی چون «ابی خدیجه سالم بن مکرم» و «معلی بن محمد» در سند روایات به جهت داشتن رسوبات غالبانه در شاکله ذهنیشان این احتمال تقویت می‌شود که بحث «کراهت» در میانه قرن سوم که اشتهار غالبان گسترده بوده رواج یافته‌است.

۶. تاریخ‌گذاری متنی روایت «فَهَلْ رَأَيْتُمْ أَحَدًا يُبَشِّرُهُ بِوَلَدٍ ذَكَرٍ فَيَحْمِلُهُ كُرْهًا...»

تاریخ‌گذاری این دست از روایات که مضمونی مشابه با روایت فوق را دارد در دو بعد قابل بررسی است، نخست؛ تاریخ‌گذاری بخشی که با تخریج متن حدیث، قدر مشترک و بخش اصیل روایت را تشکیل می‌دهد که همان مصداق اتم آیه در مدت زمان حمل «امام حسین (ع)» می‌باشد و تاریخ‌گذاری بخش محرف و مدرج روایت که «کراهت بر بارداری حضرت فاطمه (س) را به سبب قتل فرزندش» نشان می‌دهد که حاکی از نماینده بخش غیر اصیل و غیر قابل اطمینانی که به صورت مبسوط در ماخذ متاخر در نشان دادن کیفیت این «کراهت» و نیز واکنش‌هایی که بعد از شنیدن خبر قتل امام حسین (ع) رخ داد را به تصویر کشیده‌اند.

۶-۱. اعتبار سنجی مدت زمان حمل امام حسین (ع)

همان‌طور که اشاره شد آیه مذکور حداقل بارداری را شش ماه بیان کرده و بر اساس این روایات میزان بارداری شش ماه با مدت زمان حمل امام حسین (ع) توسط مادر بزرگوارشان مطابقت دارد. از دیگر قرائن قرآنی که مؤید روایت فوق می‌باشد حکم فقهی مدت زمان شیردهی به فرزندان است، خداوند در سوره بقره در بیان این حکم می‌فرماید: «وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ...» (البقره: ۲۳۳) که بر اساس این آیه مدت زمان شیردهی کودکان دو سال کامل یا همان بیست و چهار ماه ذکر شده که این زمان با مدت زمان شیر خوردن حضرت در روایت مذکور که دو سال نقل شده، تطابق دارد. نیز این مدت با احتساب شش ماهه بودن مدت زمان حمل امام حسین (ع) مطابق با عبارت «... وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا...» آیه ۱۵ سوره احقاف می‌باشد (عاملی، ۱۴۳۵ق، ۴۰-۴۲؛ ثقفی، ۱۳۹۸ق، ۴: ۶۵۱). خصیسی در روایتی که ذکر نموده امام حسین (ع) را تنها نوزادی معرفی می‌کند که در شش ماهگی به دنیا آمده است و این در صورتی است که قبل از ایشان نیز حضرت یحیی و حضرت عیسی (ع) نیز در شش ماهگی تولد یافته، پس تولد شش ماهگی صرفاً نمی‌تواند به

امام حسین (ع) اختصاص داشته باشد. نیز در عدم اختصاصی بودن تولد شش ماهگی به امام حسین (ع) می‌توان به روایتی اشاره نمود که عمر حکم به رجم زنی داد که زودتر از موعد مقرر فرزندش را به دنیا آورده بود و حضرت علی (ع) در رد مدعای حکم عمر با استناد به عبارات «وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا» (الاحقاف: ۱۵) و «وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ...» (البقره: ۲۳۳)، حداقل و حداکثر زمان بارداری یک زن را بیان نمودند (حویزی، ۱۴۱۵ق، ۵: ۱۴).

۶-۲. اعتبار سنجی بخش کراهت بر بارداری به سبب قتل امام حسین (ع)

بحث چالش برانگیز در میان اندیشمندان شیعه در رد این دست از روایات، ناظر به عبارت «حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا» است. محمد باقر بهبهانی معروف به وحید بهبهانی اولین عالمی است که روایات کراهت حضرت فاطمه (س) بر بارداری به امام حسین (ع) را مورد نقد قرار داده است. وی در کتاب الرسائل الفقہیہ درباره حدیث مذکور چنین می‌نگارد: «ظاهر چنین احادیثی قطعاً فاسد و غیر معتبر است» (بهبهانی، بی‌تا، ۱۹۲). علامه جعفر مرتضی‌العاملی معتقد است که کراهت حضرت فاطمه (س) متوجه باردار شدن به امام حسین (ع) و نیز محق قلمداد نمودن امت پیامبر (ص) در کشتن فرزندشان نبوده که العیاذ بالله ایشان از داشتن چنین فرزندی تنفر و کراهت داشته باشند چرا که فرزند ایشان هبه الهی بوده که در آینده، رسالت حفظ دین خدا را بر عهده خواهد داشت. از طرفی هیچ توجیهی بر باقی ماندن حضرت فاطمه (س) بر کراهت به بارداری و وضع حمل امام حسین (ع) پس از مژده دادن به اعطای مقام امامت تا روز قیامت در ذریه ایشان در عوض این مصائب باقی نمی‌ماند. از این‌رو به نظر می‌رسد که کراهت حضرت فاطمه (س) متوجه بی‌مهری و ظلم عظیمی است که امت پیامبر (ص) با به شهادت رساندن امام حسین (ع) مرتکب می‌شوند (عاملی ۱۴۳۵ق، ۱: ۱۵۸).

هرچند قرینه‌ای در این نوع روایات وجود ندارد که کراهت حضرت فاطمه (س) متوجه عملکرد این چنینی امت پیامبر (ص) در قبال فرزند بزرگوارشان باشد. در تاریخ‌گذاری متنی در روایات مفصل طرد مکرر فرزندی به عنوان هبه الهی توسط پیامبر (ص)، حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) است، جبرئیل علیه‌السلام بدون ذکر از نام آن فرزند و چرایی قتل آن فرمود امت پیامبر (ص) به زودی این فرزند را خواهند کشت. جبرئیل بیان نمود که آیا این قتل به نفع اوست؟ یا بخاطر ارتکاب عملی مستحق کشته شدن می‌باشد؟ یا قتل وی بخاطر رقابت بر سر امور دنیوی بوده؟ یا آیا او عمداً یا غیر عمد

یا شبه عمد کشته شده؟ آیا او را بخاطر تجاوز یا قصاص می‌کشد، یا در فتنه کورکورانه کشته می‌شود؟ از طرفی چگونه ممکن است که امام حسین (ع) در خطبه‌ای که در هنگام عزیمت به عراق ایراد نمودند، با بیان عبارت «رضی الله رضانا اهل البیت» بدون هیچ قید و شرطی رضایت خود را همسو با رضایی الهی اعلام داشتند (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ۴۴: ۳۶۷) اما رسول خاتم (ص) که سرور همه انبیاء و رسل بوده و نیز امیرالمومنین (ع) به عنوان وصی ایشان و فاطمه (س) به عنوان سرور زنان دو عالم، به صرف شنیدن ما وقع آینده نوزاد در قبول آن امتناع ورزیده و بعد از اصرارهای مکرر، رضایت خود را اعلام نمایند!!! و مهمتر از همه این که همانطور که اشاره شد علی رغم خیر الهی مبنی بر باقی ماندن مقام امامت در نسل امام حسین (ع) در عوض مصائب مذکور با این وجود حضرت فاطمه (س) بعد از اصرار سه باره پیامبر (ص) بر پذیرش این امر از خداوند راضی شدند و در انتها، روایت مذکور با استناد دهی به آیه ۱۵ سوره احقاف در بیان رسایی این مطلب است که رضایت حضرت فاطمه (س) صرفا لسانی بوده اما در باطن پیوسته در هنگام بارداری و وضع حمل این کراهت همراه حضرت فاطمه (س) بوده است که بر خلاف سیره عبودیتی آن حضرت است!!! از نظر نگارنده این پژوهش محتمل است که غالیاً به چنین احادیثی که اطلاع داشتن از شهادت امام حسین (ع) قبل از تولد ایشان را بیان می‌دارد (حصیبی، ۱۴۱۹ق، ۲۰۲؛ قمی، ۱۴۰۴ق، ۲: ۲۹۷؛ ابن‌قولویه، ۱۳۵۶ش، ۵۶؛ ابن‌بابویه، ۱۴۰۴ق، ۵۴؛ صدوق، ۱۳۸۵ش، ۲۰۶؛ کلینی، ۱۴۰۷ق، ۱: ۴۶۵) کراهت حضرت فاطمه (س) از بارداری به امام حسین (ع) را اضافه نموده‌اند.

نکته چالش برانگیز این دست از روایات روایات نکته قابل تأملی که وجود دارد این است که جبرئیل (ع) خبر کشته شدن نوه پیامبر (ص) را در قالب مژده به ایشان داده بود که دارای بار معنایی پذیرش و رضای الهی بر تایید این کودک را به همراه دارد، پس آیا رسول خدا (ص) و حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) حق این را داشتند که از پذیرش این موهبت الهی صرف نظر از شرایطی که برای وی اتفاق می‌افتد خودداری کنند! خصوصاً با اصرارهای مکرری که خداوند متعال بر رسولش می‌نماید و نیز اصرار مکرر رسول خدا بر حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) بر پذیرش این هدیه الهی صورت می‌پذیرد! و این انگاره چالش برانگیز درحالی در این روایت مطرح شده است که در ذیل آیه «وَ مَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» (تکویر: ۲۹) روایت تفسیری از امام رضا (ع) وجود دارد که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ قُلُوبَ الْأُمَّةِ مَوْرِدًا لِإِرَادَتِهِ فَإِذَا شَاءَ اللَّهُ شَيْئًا شَاءَهُ وَ هُوَ قَوْلُهُ وَ مَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ» (قمی، ۱۴۰۴ق،

۲: ۴۰۹) همانا خداوند دل‌های امامان را محل ورود اراده خویش قرار داده است پس اگر خداوند چیزی را مشیت کند آنها هم آن را مشیت می‌کنند. نیز در ذیل آیه «وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا» (انسان: ۳۰) روایتی از امام صادق (ع) وجود دارد که می‌فرماید: «... [فَهُوَ فَمِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ] وَ مَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ اسْتِثْنَاءً وَ مِنْ ذَلِكَ قَوْلُهُ إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ قَلْبَ وَلِيِّهِ وَ كَرَّ الْإِرَادَةَ فَإِذَا شَاءَ اللَّهُ شِئْنَا» (فرات، ۱۴۱۰ق، ۵۲۹). همانا خداوند قلب ولی خود را لانه اراده خویش قرار داده است. پس هرگاه خدا مشیت کند ما نیز مشیت می‌کنیم. این روایات بیانگر این است که در حقیقت معصومین (ع) مشیت خود را فانی در مشیت و اراده خدا کرده‌اند. آن‌ها آنچه را انجام می‌دهند که خدا مشیت نموده است. بنابراین امه (ع) اراده و مشیتی ندارند مگر آنچه را که خداوند مقرر نموده است. بنابراین دور از ذهن است که آن بزرگواران هدیه خدا را بازگردانند چرا که نور پیامبر (ص)، علی (ع)، فاطمه (س) و نیز حسن و حسین (ع) قبل از آفرینش خلقت وجود داشتند و نور آن‌ها زینت عرش بوده است و آن‌ها قبل از ورود به عالم دنیا همدیگر را می‌شناختند (همان، ۱۴۳۵ق، ۱: ۱۵۴).

۳-۶. تاریخ‌گذاری سندی

در برخی طرق و اسناد روایاتی که متعلق‌گروه حضرت فاطمه (س) را در بارداری و تولد سیدالشهداء به «قتل امام حسین (ع) توسط امت پیامبر (ص)» معطوف نموده‌اند، نام «احمد بن محمد» به چشم می‌خورد که گواه این است که افزوده شدن انگاره‌ی خطای مذکور، در طول بازه حیات راوی به نام «احمد بن محمد» رخ داده است. لازم به ذکر است که جایگاه «احمد بن محمد» در میانه سند روایات تفسیری مورد نظر آیه ۱۵ سوره احقاف می‌باشد و این نام در بازه زمانی سال‌های ۲۰۰ تا ۳۰۰ مابین سه راوی به نام‌های احمد بن محمد بن خالد برقی (متوفی ۲۷۴-۲۸۰)، احمد بن محمد بن عیسی اشعری (کمی بعد از فوت برقی) و احمد بن محمد بن سیار (متوفی ۲۶۸) مشترک است (شم‌آبادی، ۱۳۹۹ش، ۲) که هر سه از شاگردان امام هادی (ع) بوده‌اند (طوسی، ۱۳۷۳ش، ۳۸۳-۳۸۴).

دو راوی نخست مورد وثوق رجالیان بوده، اما احمد بن محمد بن سیار متهم به غلو و فساد در مذهب می‌باشد (کشی، ۱۳۶۵ش، ۸۰). لذا با توجه به مضمون غالبانه احادیث تفسیری مذکور در ذیل آیه ۱۵ سوره احقاف و با توجه به اتهام سیاری به غلو و نیز هم‌عصری وی با معلی بن محمد راوی متهم به غلو و نیز

مأمون، خلیفه عباسی حامی فعالیت‌های آزادانه غالیان در آن دوران، این احتمال محرز می‌گردد این افراد با هدف تأمین سیاست‌های فریبکارانه مأمون عباسی برای ایجاد تفرقه ما بین نیروهای سیاسی مخالف وی اقدام به درج غالیانه در روایات مذکور نمایند. این افراد، با جای دادن خود در میان اصحاب ائمه نیز پس جلب اطمینان برخی اصحاب حضرات معصومین، با گرفتن نسخ اصیل حدیثی‌شان و به جهت استتساخ از آنان، «کراهت حضرت فاطمه (س) از فرزندشان را به سبب قتل توسط امت پیامبر (ص)» را به بخش اصیل روایات تفسیری مذکور اضافه نموده (صفری فروشان، ۱۳۸۸ش، ۹۵) تا با شخصی جلوه دادن اعتراض شیعیان و احساسات نوستالوژی شیعیان در واقعه عاشورا و نیز شهادت حضرت زهرا (س) به اختلافات فرقه‌ای ما بین شیعه و اهل سنت دامن بزنند. بنابراین به نظر می‌رسد مرحوم کلینی که خواهان استفاده از روایات اصحاب ائمه بوده این کتب استتساخ شده را در بازار نزد وراقان یافته و در مجموعه حدیثی الکافی وارد نموده است (صالحی نجف‌آبادی، ۱۳۸۴ش، ۷).

۷. نتیجه‌گیری

۱- در فرآیند نقد سندی و متنی روایات تفسیری آیه ۱۵ سوره احقاف که به روش تاریخ‌گذاری صورت پذیرفت، مشخص شد روایاتی که در آن مصداق اتم این آیه، امام حسین (ع) معرفی شده و کیفیت تولد و شیرخوردن ایشان را بیان داشته‌اند از اعتبار بیشتری از جهت سندی و متنی برخوردارند و بخش اصیل و معتبر روایات تفسیری آیه مذکور می‌باشند.

۲- وجود ابی‌خدیجه سالم‌بن‌مکرم، معلی‌بن‌محمد و نیز ردپای احمدبن‌محمد سیاری در اسناد برخی از روایات مذکور و نیز نقل این دست از روایات در مصادری چون هدایة الکبری خصیبی که متهم به فساد مذهبی می‌باشد بر تقویت درج مضامین غالیانه در روایات تفسیری مربوط به امام حسین (ع) و قیام عاشورا را در ذیل آیه مذکور محرز می‌نماید.

۳- بخش تخریجی و اضافه شده به بخش اصیل روایات تفسیری مورد نظر، «کراهت حضرت فاطمه (س) در بارداری و تولد امام حسین (ع) به سبب قتل ایشان توسط امت پیامبر (ص)» است که به منظور تأمین اهداف سیاسی حکومت عباسی و دامن زدن به اختلافات فرقه‌ای میان شیعیان و اهل سنت توسط غالیان صورت پذیرفته است.

منابع

قرآن کریم.

ابن بابویه، علی بن حسین، الامامة والتبصرة من الحيرة، محقق و مصحح: مدرسة امام مهدي (ع)، قم، مدرسة الامام المهدي (ع)، ۱۴۰۴ق.

ابن قولويه، جعفر بن محمد، كامل الزيارات، محقق و مصحح: عبدالحسين امينى، نجف، دارالمرتضوية، ۱۳۵۶ش.

ابن فارس، احمد، معجم مقاييس اللغة، بيروت، دارالفكر، ۱۳۹۹ق.

اربلي، علي بن عيسى، كشف الغمة في معرفة الائمة، بي جا، دارالاضواء، ۱۴۰۳ق.

استرآبادي، علي، تأويل الآيات الظاهرة في فضائل العترة الطاهرة، قم، اسلامي، ۱۴۰۹ق.

بحرالعلوم، سيد مهدي، الفوائد الرجالية، تهران، منشورات مكتبة الصادق، ۱۳۶۳ش.

بحراني، سيد هاشم، البرهان في تفسير القرآن، مصحح: قسم الدراسات الاسلامية مؤسسة البعثة، قم، مؤسسة بعثه، ۱۳۷۴ش.

بهبهاني، محمد باقر، الرسائل الفقهية، قم، مؤسسه جاويد، تهران، انتشارات برهان، بي تا.

ثقفی تهرانی، محمد، تفسير روان جاويد، تهران، برهان، ۱۳۹۸ق.

جديدي نژاد، محمدرضا، معجم مصطلحات الرجال والدرایه، قم، دارالحديث، ۱۳۸۰ش.

حر عاملی، محمد بن حسن، اثبات الهداة بالنصوص والمعجزات، بيروت، اعلمی، ۱۴۲۵ق.

_____، وسائل الشيعة، قم، مؤسسة آل البيت (ع)، ۱۴۰۹ق.

حلی، ابن داود، كتاب الرجال، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۳ش.

حلی، حسن بن سلیمان، مختصر البصائر، قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۴۲۱ق.

خصیبي، حسين بن حمدان، الهداية الكبرى، بيروت، البلاغ، ۱۴۱۹ق.

خوئی، سيد ابوالقاسم، معجم الرجال الحديث و تفضيل طبقات الرواة، قم، مركز نشر الثقافة الاسلامية في العالم، ۱۳۷۲ش.

راغب اصفهانی، حسين بن محمد، المفردات في غريب القرآن، بيروت، دارالشامية، ۱۴۱۲ق.

سبحانی، جعفر، کلیات في علم الرجال، قم، مؤسسة النشر الاسلامی، ۱۳۷۷ش.

شم آبادی، مرضیه، حسینی، بی بی زینب، رضاداد، علیه، تاریخ گذاری روایات اختفاء سر و نقش غلات در آن، مطالعات فهم حدیث، سال هفتم، شماره دوم، بهار و تابستان ۱۴۰۰ش.

شم آبادی، مرضیه، حسینی، بی بی زینب، رضاداد، علیه، «تحلیل دیدگاه های رجالیان درباره زمینه های تضعیف «احمد بن محمد سیاری»»، پژوهش های قرآن و حدیث، سال پنجاه و سوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ش.

شوشتری، محمدتقی، قاموس الرجال، قم، مرکز نشر کتاب، ۱۳۷۸ش.

شهید ثانی، زین الدین بن علی، الرعايه في علم الدرايه، قم، مكتبة آية الله مرعشي نجفی، ۱۴۱۳ق.

صالحی نجف آبادی، نعمت الله، غلو (درآمدی بر افکار و عقاید غالبان در دین)، تهران، کویر، ۱۳۸۴ش.

صدوق، محمد بن علی، علل الشرائع، قم، کتاب فروشی داوری، ۱۳۸۵ش.

_____، کمال الدین و تمام النعمة، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، تهران، اسلامیه، ۱۳۹۵ق.

صفایی حائری، عباس، تاریخ سیدالشهداء (ع)، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۷۹ش.

صفری فروشانی، نعمت الله، غالبان: کاوشی در جریان ها و برآیندها تا پایان سده سوم، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، ۱۳۸۸ش.

طباطبایی، سید محمد حسین، المیزان في تفسير القرآن، قم، حوزه علمیه، ۱۴۱۷ق.

- طبرسی، علی بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
- _____، مشکاة الانوار فی غرر الاخبار، نجف، المكتبة الحیدریة، ۱۳۸۵ ق.
- طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، تهران، ناصر خسرو، ۱۳۷۲ ش.
- طبری آملی صغیر، محمد بن جریر، دلائل الامامة، قم، بعثت، ۱۴۱۳ ق.
- طوسی، محمد بن حسن، الأمالی (للطوسی)، قم، دارالثقافة، ۱۴۱۴ ق.
- _____، رجال الطوسی، محقق و مصحح: جواد قیومی اصفهانی، قم، مؤسسة النشر الاسلامی التابعة لجامعة المدرسین بقم المقدسة، ۱۳۷۳ ش.
- _____، فهرست کتب الشیعة و اصولهم و اسماء المصنفین و اصحاب الاصول، محقق و مصحح: عبدالعزیز طباطبائی، قم، مكتبة المحقق الطباطبائی، بی تا.
- عاملی، جعفر مرتضی، سیرة الحسنین فی الحدیث و التاریخ، بیروت، المركز الاسلامی للدراسات، ۱۴۳۵ ق.
- عروسی حویزی، عبدعلی بن جمعة، تفسیر نور الثقلین، محقق و مصحح: سیدهاشم رسولی محلاتی، قم، اسماعیلیان، ۱۴۱۵ ق.
- فرات، فرات بن ابراهیم، تفسیر فرات الکوفی، تهران، وزارت ارشاد اسلامی، ۱۴۱۰ ق.
- فیض کاشانی، محمد محسن، الوافی، اصفهان، کتابخانه امام امیرالمومنین علی (ع)، ۱۴۰۶ ق.
- قرشی بنایی، علی اکبر، قاموس القرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۷۱ ش.
- قمی مشهدی، محمد، تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، مصحح: حسین درگاهای، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
- قمی، علی بن ابراهیم، تفسیر القمی، محقق و مصحح: طیب موسوی جزائری، قم، دارالکتاب، ۱۴۰۴ ق.
- کشای، محمد بن عمر، رجال کشی - اختیار معرفة الرجال، محقق و مصحح: محمد بن حسن طوسی، حسن مصطفوی، مشهد، دانشگاه مشهد، ۱۴۰۹ ق.
- کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، محقق و مصحح: علی اکبر غفاری، محمد آخوندی، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۴۰۷ ق.
- مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۳ ق.
- مصطفوی، حسن، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۸ ش.
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیة، ۱۳۷۴ ش.
- نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، قم، مؤسسه نشر اسلامی، ۱۳۶۵ ش.